

УДК 9(73):(5-15)

В. Й. Разіцький

**ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА США В ІРАКУ В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО
БРИТАНСЬКОГО ДОМІНУВАННЯ (1945-1958 pp.)**

Після Другої світової війни Ірак став ареною англійсько-американського суперництва за сфери впливу, яке найбільш активно відбувалося в інформаційній площині. Автор зробив спробу проаналізувати особливості пропагандистської діяльності США в умовах британського домінування на Близькому та Середньому Сході.

Ключові слова: інформаційна політика, Перська затока, пропаганда, Інформаційне агентство Сполучених Штатів (USIA).

После Второй мировой войны Ирак превратился в арену англо-американского соперничества за сферы влияния, которое наиболее активно происходило в информационном пространстве. Автор сделал попытку проанализировать особенности пропагандистской деятельности США в условиях британского доминирования на Ближнем и Среднем Востоке.

Ключевые слова: информационная политика, Персидский залив, пропаганда, Информационное агентство Соединенных Штатов (USIA).

After the World War II Iraq has turned into the arena of Anglo-American rivalry over the spheres of influence, which was the most actively running in informational field. Author tries to analyze the special features of the United State's propagandistic activity under the circumstances of the British domination in the Middle East.

Key words: informational policy, the Persian Gulf, propaganda, United State's Informational Agency (USIA).

Постановка проблеми. Друга світова війна

справила значний вплив на подальший розвиток міжнародних відносин. Одне з провідних місць на міжнародній арені посіли США, інтереси яких сягнули глобальних масштабів, що не рідко приводило до конфліктів з іншими великими державами в різних частинах світу. Схожа ситуація після війни спостерігалася, зокрема, в Іраку, який через своє вигідне географічне розташування та значні запаси енергоресурсів був перетворений на арену англійсько-американської боротьби.

Цікаво, що використання зброї в новітню добу для досягнення зовнішньополітичних цілей, як показують останні події в Іраку та Афганістані, часто не виправдовує сподівань. Саме тому стає очевидною актуальність дослідження інформаційної політики, адже вона може слугувати дієвою альтернативою поширення державних інтересів за кордоном, при цьому не вдаючись до військової агресії.

Варто зазначити, що більшість країн регіону Перської затоки після закінчення Другої світової війни характеризувалися внутрішньою нестабільністю, викликаною політичними, економічними та соціальними негараздами місцевого населення. Не останню роль в цьому відіграло також колоніальне минуле, від залишків якого намагалися звільнитися мешканці, зокрема, Іраку. Оскільки Перська затока після війни перебувала у британській сфері впливу, то США були тут новим гравцем, завдання якого ускладнювалося тим, що необхідно було не тільки налагодити конструктивну співпрацю з керівництвом місцевих держав, але й потіснити при цьому інтереси Лондона. Щоб виконати таке складне завдання, Вашингтон змушений був вдаватися до використання інформаційно-пропагандистських інструментів поширення впливу в зазначеному регіоні. Таким чином, в даній роботі ставиться завдання висвітлити процес втілення в життя завдань інформаційної політики США в Іраку в умовах британського політичного та економічного домінування в регіоні Перської затоки.

Різні аспекти політики США в Іраку висвітлені в радянській, зарубіжній та вітчизняній історіографії. Зокрема, що стосується радянських вчених, то вони активно проводили дослідження проблем поширення американських інтересів в регіоні Перської затоки, проте основний наголос робили на політичних та економічних засобах впливу, ігноруючи при цьому інформаційну політику, яка до 90-х рр. XX ст. залишалася секретною сферою країн, що її використовували. Позитивною стороною праць таких радянських авторів, як Валюженіч А. [2], Данціг Б. [4], Федченко А. [6] є наявність значної кількості фактичного матеріалу, який

стосується, зокрема, статистичних даних щодо кількості писемного населення в Іраку, шкіл, обсягів видобутку нафти тощо.

Не менш цікаві дослідження питань інформаційної політики США в Іраку представлені в зарубіжній історіографії. Перш за все хотілося б відзначити працю Крістенсона Р. «Ідеології і сучасна політика» [8], в якій автор підкреслює важливість формування чіткого ідеологічного підґрунтя для реалізації зовнішньополітичної стратегії держави. Ідеологія, побудована на основі стійких культурних традицій, була перетворена американцями на потужне пропагандистське знаряддя, яке активно використовував Вашингтон в Іраку. Така думка простежується у працях деяких вчених США, зокрема Етлі Р. [7], Хіксон Л. [11] та інших. Ще один американський дослідник Гарднер В. [10] зробив спробу висвітлити проблеми інформаційного впливу Сполучених Штатів на студентську молодь країн Перської затоки, яка отримувала освіту в коледжах і університетах США. Проте, досліджуючи освітню сферу, загаданий автор не дає відповіді на питання ефективності американської пропаганди серед студентської молоді, що можна зарахувати до слабких сторін його праці.

Разом з тим, можливості вивчення питань інформаційної політики США в Іраку істотно зросли із відкриттям на початку XXI ст. багатьох американських архівних матеріалів, розміщених на офіційному сайті Архіву національної безпеки США. Ці документи проливають світло на багато аспектів пропагандистської діяльності Вашингтона в Іраку, включаючи використання радіо [14], кінематограф [16], пресу [15] тощо. Проте, не дивлячись на наявність значної джерельної бази та наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних авторів, ще не було здійснено комплексного дослідження проблем втілення в життя завдань інформаційної політики Сполучених Штатів в Іраку в повоєнний період (1945-1958 рр.). Зокрема, вітчизняна та зарубіжна історіографія не дає остаточної відповіді на питання методів і засобів інформаційного проникнення Вашингтона в Ірак та основних цілей американської інформаційної політики в регіоні; залишаються до кінця не з'ясовані проблеми налагодження тісної міжурядової співпраці Багдада та США і причини поразки інформаційно-пропагандистських зусиль Сполучених Штатів в Іраку у 1958 році.

Як вже вище зазначалося, регіон Перської затоки після закінчення Другої світової війни перебував у сфері впливу Великої Британії. Проте якщо, наприклад, в Саудівській Аравії

вплив Лондона був номінальним (що активно використали США для поширення своїх інтересів на Аравійський півострів), то в Іраку спостерігалася абсолютно інша ситуація – до 1958 р. ця країна була тісно прив'язана до англійських інтересів. Керівництво Великої Британії не приділяло достатньо уваги реформуванню політичного курсу щодо країн регіону Перської затоки, в результаті чого до березня 1946 р. в Іраку зберігався військовий стан, а часткове виведення британських військ розпочалося лише у 1947 р. в результаті активізації антианглійської боротьби місцевого населення.

З іншого боку, не бажання уряду Великої Британії відмовитися від побудови імперськими методами відносин з Іраком спричинило різке зростання після Другої світової війни антизахідної (в першу чергу спрямованої проти Лондона) боротьби місцевих мешканців, що також створювало загрозу американській присутності в регіоні. Зокрема, в березні 1950 р. 18 депутатами було внесено на розгляд парламенту закон про націоналізацію нафтової промисловості Іраку і одночасно почалися антианглійські виступи населення в містах. Щоб ідея націоналізації не поширилася на інші країни Перської затоки (зокрема Саудівську Аравію), Міжнародний банк реконструкції та розвитку, при сприянні Вашингтона, надав Багдаду кредит 12,8 млн. дол. для будівництва іригаційної системи. Крім того, щоб розширити можливості інформаційного проникнення в Ірак США у квітні 1951 р. включили його до числа держав, яким надавалася військова допомога в рамках 4-го пункту програми Трумена. В результаті, в Багдад була послана американська місія, що складалася з 82 осіб. Експерти зі Сполучених Штатів прийняли активну участь в освітньому процесі в країні, розробивши освітні програми для багатьох шкіл та училищ. При цьому особлива увага приділялася підготовці спеціалістів з місцевого населення у сфері охорони здоров'я, сільського господарства, фінансів тощо. В рамках 4-го пункту програми Трумена Вашингтон надав допомогу Багдаду на суму більш як 2 млн. дол. [13, р. 13]. І хоча внесок США у розвиток Іраку був не значним, на відміну від Ірану і Саудівської Аравії (однією із причин цього були міцні позиції Лондона в країні, який ефективно їх використовував для створення перешкод проникненню в Ірак американських інтересів), проте цього виявилось достатньо, на думку автора, для налагодження інформаційної діяльності в країні.

Не маючи можливості налагодити конструктивну співпрацю безпосередньо з політичним керівництвом Іраку, яке надавало перевагу підтримці британських інтересів, уряд США се-

ред методів втілення в життя завдань інформаційної політики помітну роль відводив поширенню інформації через ЗМІ, де основним засобом для інформаційного проникнення в зазначену країну була друкована продукція. В рамках вищезгаданого методу важливе місце посідала співпраця з іноземною пресою. Наскільки ця програма була масштабною можна судити з того, що у 1950–х рр. Інформаційне агентство Сполучених Штатів (USIA) виступало в ролі найбільшого джерела зарубіжних новин, що друкувалися на сторінках газет і журналів у країнах району Перської затоки. Його матеріали становили 45% всієї інформації, що доходила через ЗМІ до населення країн даного регіону.

Враховуючи цей факт, співробітники інформаційної сфери посольства США в Іраку розробили досить цікаву програму використання іноземних друкованих періодичних видань у пропагандистських цілях. Ця програма, зокрема, передбачала видання тижневиків арабською та англійською мовами. Пропонований тижневик арабською мовою під назвою AL-URMA (в перекладі – зв'язок) повинен був розповсюджуватися по підписці. Редактори цього видання робили особливий наголос на зацікавленості США у розвитку і процвітанні Іраку та підкреслювали спільність інтересів між двома країнами. Англomовна версія бюлетеня мала поширюватись серед людей із спеціально підбраного списку, який складався із: 1) випускників американських університетів, шкіл і коледжів; 2) вчителів англійської мови; 3) іракських бізнесменів, зацікавлених у співпраці з США тощо. Цей бюлетень повинен був підтримувати інтерес до Америки осіб, що отримали освіту на Заході. На думку співробітників посольства США в Багдаді, “відсутність достатніх перспектив в Іраку породжує серйозну моральну кризу у людей, що отримали освіту в Америці, і тому цей бюлетень покликаний продемонструвати зацікавленість Вашингтона у справах Іраку і привітати зусилля іракського народу подолати труднощі, що з'являються на їхньому (іракців) шляху” [16, р. 4]. Таким чином зазначений пропагандистський засіб відкрив перед американцями можливість розпочати діалог з освіченою частиною іракського населення. Разом з тим, такий метод інформаційного впливу не дозволяв США надійно закріпити свої інтереси в Іраку, оскільки вищезгадана програма охоплювала лише не значну кількість мешканців, які, до того ж, не були широко представлені в уряді.

Виходячи з того, що за різними даними лише 11% населення було писемним, керівництво США вирішило використати новітні досягнення

в галузі техніки для виконання завдань інформаційної політики [1, с. 204]. Зокрема, мова йде про радіомовлення, яке давало можливість привернути увагу максимальної кількості людей, включаючи не тільки не писемних пересічних мешканців держави, але й політичне керівництво. Завдяки такому засобу масової інформації в Іраку американська пропаганда здатна була охопити близько 75 тис. осіб, які належали до всіх цільових категорій. Разом з тим, використання радіо в пропагандистських цілях було істотно обмежене у зв'язку з низьким рівнем технічного забезпечення Іраку, де існувала лише єдина державна радіо станція, керівництво якої не завжди погоджувалося співпрацювати з США в інформаційній сфері.

Для покращення результатів використання радіо в країнах району Перської затоки співробітники USIA спеціально готували програми самого різноманітного змісту. Зокрема, частина з них охоплювала проблеми охорони здоров'я: лікування малярії, черевного тифу, туберкульозу тощо. Інші програми представляли нові галузі індустрії, такі як пластика, штучні волокна, дизельні двигуни, хімічна переробка органічної сировини тощо [14, р. 2-3]. Але, разом з тим, кожна із таких радіопередач містила пропагандистський елемент, який старанно використовувався керівництвом США для досягнення зовнішньополітичних цілей, зокрема, в Іраку. Таким чином, не дивлячись на певні перешкоди, викликані недостатнім технічним забезпеченням, а також протидією зі сторони британців, що на практиці позначилося відмовою іракців співпрацювати з іноземцями, радіо перетворилося на потужне пропагандистське знаряддя в руках американського уряду, який використовував його для поширення своїх інтересів в Іраку та підняття там престижу США.

Слід наголосити, що США, не маючи можливості безпосередньо впливати на політику про-англійського уряду Нурі Саїда в Іраку, спрямували свою інформаційну політику на здобуття підтримки громадськості. Реалізація такого завдання передбачала активне використання Інформаційним агентством Сполучених Штатів фотоматеріалів і художніх праць саркастичного змісту. Також, досить поширеною практикою була організація різних художніх та мистецьких виставок, в яких центральне місце відводилося соціальній тематиці. А саме, працівники інформаційно-пропагандистського відділу США для досягнення своїх цілей в Іраку активно спекулювали на проблемах низького рівня життя населення та вкрай незадовільної ситуації у сфері охорони здоров'я. Зокрема, "Інформаційне

агентство забезпечило всі бібліотеки та культурні центри літературою і фільмами на тему боротьби з найбільш поширеними хворобами в країнах Близького та Середнього Сходу" [9, р. 1]. Прикриваючись турботою про здоров'я мешканців регіону, американці завойовували довіру цих людей, що на практиці створювало можливість впливати на їх свідомість та дії. Крім того, в такий спосіб США ще раз підкреслювали, що вони, на відміну від британців, які вже тривалий час почували себе повноправними господарями в регіоні, намагаються покращити життя місцевого населення. Проте, такий метод пропагандистської роботи не дав бажаних результатів в Іраку, оскільки лише не значна кількість людей мали доступ до бібліотек та культурних центрів США через відсутність цих установ в багатьох поселеннях та у зв'язку із не вмінням читати.

Цікаво, що з розпалом "холодної війни" бібліотеки виконували роль інформаційних центрів, читальних, лекційних і концертних залів, галерей, театрів тощо. Як зазначив віцепрезидент США Ніксон, бібліотеки були основним джерелом інформації, яку США бажали донести до населення країн вільного світу" [13, р. 405]. Саме тому в лютому 1954 р. Рада по координації операцій (ОСВ) створила спеціальну робочу групу, яка займалася вивченням можливостей використання книг, ЗМІ та бібліотек для зміцнення зв'язків США з іншими державами.

Втілення в життя завдань інформаційної політики США в Іраку значною мірою залежало від можливості використання Вашингтоном освітньої сфери в пропагандистських цілях. Студенти належали до пріоритетної категорії суспільства, на яку американці звертали особливу увагу. Для керівництва Сполучених Штатів важливо було переконати підростаюче покоління Іраку в необхідності налагодження тісної співпраці із Заходом. Успішне виконання такого завдання відкривало перед урядом США можливості в перспективі отримати вплив на політику Іраку, а отже, й доступ до його значних запасів енергоресурсів.

Вашингтон розпочав із того, що після масових студентських заворушень в Іраку восени 1952 р. запропонував місцевому уряду створити в Багдаді інститут міжнародних відносин. На думку американського керівництва, організація культурно-освітньої діяльності студентів повинна була сприяти вихованню молоді країни в дусі ідеології, толерантної до інтересів США в регіоні.

Варто зазначити, що у вищих навчальних закладах Іраку в 1957–1958 рр. навчалось 5,7 тис.

студентів, серед яких уряд США отримав можливість проводити пропагандистську роботу. Розширюючи інформаційну діяльність в освітній сфері, Вашингтон у 1959 р. надав допомогу іракському уряду у створенні університету в Багдаді, у якому навчалося 7400 студентів [4, с. 255]. Також були створені американський науково-дослідний та англійський археологічний інститути, внаслідок чого істотно розширилася пріоритетна для інформаційно-пропагандистської роботи Вашингтона студентська аудиторія. Таким чином, не маючи можливості швидко потіснити інтереси Великої Британії в Іраку, які активно підтримував місцевий проанглійський уряд Нурі Саїда, США в інформаційній політиці надали пріоритет налагодженню активного діалогу зі студентською молоддю – людьми, які в недалекому майбутньому займуть вищі адміністративні посади і будуть готові до співпраці з Америкою.

Слід наголосити, що вже на середину 50-х рр. XX ст. престиж Великої Британії в державах Перської затоки істотно знизився. Участь Лондона у Багдадському пакті та здійснення військової інтервенції в Єгипет у 1956 р. викликали протест та загальний осуд більшості арабських держав, в результаті чого становище британців на Близькому та Середньому Сході стало не стабільним. Зокрема в Іраку народні маси у 1956 р. підняли повстання з метою відправити у відставку проанглійський уряд і тим самим позбутися присутності Великої Британії в країні.

Оскільки США офіційно не брали участі ні в підписанні Багдадського пакту, ні в здійсненні трієстої агресії проти Єгипту, то послаблення британських позицій в регіоні, з одного боку, відкривало перед американцями перспективу глибше проникнути в країни регіону, зокрема, в Ірак. Проте, з іншого боку – не контрольовані анти-західні рухи становили загрозу інтересам США на Близькому та Середньому Сході. Щоб заповнити політичний вакуум, який утворився в результаті втрати Великою Британією провідних позицій в регіоні Перської затоки, Сполучені Штати в січні 1957 р. проголосили “доктрину Ейзенхауера”, згідно з якою американці могли використовувати свої війська в будь-якій іноземній країні, суверенітету якої загрожував комунізм. Іракський уряд, який залишився без активної підтримки Лондона і змушений був боротися з незадоволеними існуючою політикою народними масами, 20 січня 1957 р. прийняв нову доктрину США. Внаслідок цього американцям вдалося отримати безпосередній вплив на політику іракського уряду, включивши Ірак у сферу своїх інтересів.

Проте, процес розгортання в Іраку анти-західних рухів, значною мірою спричинених імперською політикою в регіоні Великої Британії, став не контрольованим, внаслідок чого вже у липні 1958 р. в країні відбувся військовий переворот. Монархічна влада, яка підтримувала ідею співпраці з США, була повалена. Новий уряд Абдель Касема оголосив про вихід країни з Багдадського пакту. Крім того, вже 2 червня 1959 р. уряд Іраку розірвав три договори зі США, підписані у 1954–1955 рр.: про військову допомогу, про використання Іраком американської зброї та військового спорядження і про економічну допомогу на основі Доктрини Ейзенхауера.

Отже, відмова уряду Великої Британії переглянути свої відносини з Іраком після Другої світової війни підштовхнула місцевих мешканців до анти-західної боротьби. Офіційний Багдад, проводячи проанглійську політику, відмовлявся від активної співпраці з США. Щоб поширити та захистити свої інтереси в Іраку, американці в рамках реалізації завдань інформаційної політики налагодили діалог з різними прошарками місцевого населення, що в перспективі мало не тільки послабити народні хвилювання, спричинені не популярною політикою Багдаду, але й відкрити перед Вашингтоном можливість впливати на рішення керівництва цієї арабської держави.

Разом з тим, внаслідок швидкої втрати позицій Великою Британією на Близькому та Середньому Сході, що супроводжувалося різким піднесенням революційних рухів в країнах регіону, американці в Іраку знову зустрілися віч-на-віч з проблемою відсутності ефективної системи міжурядової взаємодії, яка б дала можливість виробити інструменти для послаблення народних хвилювань в державі. Таким чином, обмежена інформаційна діяльність США в Іраку, завдання якої полягало у стабілізації внутрішнього становища з метою побудови стабільних двосторонніх відносин, стала, з погляду автора, однією з причин втрати Заходом у 1958 р. впливу на політику Багдада. І тим самим було перекреслено значну кількість успіхів у пропагандистській сфері, досягнутих американцями протягом першого повоєнного десятиліття.

Поразка інформаційної політики США в Іраку в 1958 р., спричинена значною мірою англійсько-американською боротьбою за сфери впливу в регіоні, хоча й мала негативні наслідки для інтересів Вашингтона на Близькому та Середньому Сході, проте не була вирішальною для присутності Сполучених Штатів в регіоні. Крім того, вже через 10 років у 1968 р. амери-

кансько-іракські відносини знову потепліли і перед керівництвом США постала проблема розробки нової інформаційно-пропагандистської стратегії в країні. Ці та інші питання, пов'язані з інформаційною політикою США в Іраку в період правління партії БААС, потребують подальшого дослідження із використанням нових джерел та наукової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиев С.М. История Ирана. XX век / Алиев Саллах Мамедоглы. – М.: ИВ РАН: Крафт+, 2004. – 648 с.
2. Валюженич А. В. Внешнеполитическая пропаганда США / Анатолий Васильевич Валюженич. – М.: 1973. – 216 с.
3. Ватолина Л. Н. Арабы в борьбе за независимость. Сборник статей // Ватолина Л. Н. – М.: Госполитиздат, 1957. – 414 с.
4. Данциг Б.М. Ирак в прошлом и настоящем / Данциг Борис Моисеевич. – М.: Изд. Восточной лит., 1960. – 255 с.
5. Оганесян О.Н. Национально-освободительное движение в Ираке (1917-1958) // Оганесян Н. О. – Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1976. – 420 с.
6. Федченко А.Ф. Ирак в борьбе за независимость (1917-1969) / Федченко Алексей Федорович. – М.: Наука, 1970. – 315 с.
7. Attlee R. C. Britain and America: Common aims, different opinions / R. Clement Attlee // Foreign Affairs. – 1954. – Vol. 32, № 2. – P. 190–202.
8. Christenson R. M. Ideologies and modern politics / Reo M. Christenson. – London: Nelson, 1971. – 320 p.
9. Department of State, Assistant Secretary for Public Affairs Letter from Edward W. Barrett to George Cameron. [Propaganda Campaign], November 19, 1951. – 5 p. // Record Group 59 [Електронний ресурс] // National Security Archive Electronic Briefing Book No. 78. – Режим доступу: <http://www.gwu.edu>
10. Gardner W. J. The foreign student in America / John W. Gardner // Foreign Affairs. – 1952. – Vol. 30, № 4. – P. 637–650.
11. Hixson L. W. Parting the Curtain: Propaganda, culture and the Cold War; 1945 – 1961 / Walter L. Hixson. – New York : St. Martin's Griffin, 1997. – 285 p.
12. Lacy D. The role of American books abroad / Dan Lacy // Foreign Affairs. – 1956. – Vol. 34, № 3. – P. 405–417.
13. Review of economic conditions in the Middle East. 1951-1952. Supplement to World economic report. – New-York: United Nations. Department of economic affairs, 1953. – 160 p.
14. United States Embassy, Iran Despatch from Edward C. Wells to the Department of State. "IE: Local Newspaper Item on USIE Radio Scripts," January 14, 1952. – 6 p. // Record Group 59 [Електронний ресурс] // National Security Archive Electronic Briefing Book No. 78. – Режим доступу: <http://www.gwu.edu>
15. United States Embassy, Iraq Cable from Edward S. Crocker II to the Department of State. "Anti-communist Poster Material Prepared by USIS Baghdad," March 10, 1951. – 3 p. // Record Group 59 [Електронний ресурс] // National Security Archive Electronic Briefing Book No. 78. – Режим доступу: <http://www.gwu.edu>
16. United States Embassy, Iraq Despatch from Edward S. Crocker II to the Department of State. "Proposed Information Program for Iraq," May 16, 1952. – 4 p. // Record Group 59 [Електронний ресурс] // National Security Archive Electronic Briefing Book No. 78. – Режим доступу: <http://www.gwu.edu>